

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВИ ім. В.М. Корецького**

БЕЖЕНАР ГАННА МІРЧІВНА

УДК 349.422

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ
ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО
ПРИЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВЕДЕННЯ ТОВАРНОГО
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА**

Спеціальність: 12.00.06 – земельне право; аграрне право;
екологічне право; природноресурсне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент
Гуревський Володимир Климентійович,
Малиновський районний суд м. Одеси, суддя.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Шульга Михайло Васильович,
Національна юридична академія
України імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри екологічного права

кандидат юридичних наук,
Кулинич Павло Федотович,
Інститут держави і права
ім. В.М. Корецького Національної академії
наук України, старший науковий співробітник

Захист відбудеться 05.07. 2007 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.236.02 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук при Інституті держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України за адресою: 01601, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту держави і права імені В.М.Корецького НАН України за адресою: 01601, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розісланий 04.06. 2007 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор юридичних наук

І. М. Кучеренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Українська держава володіє могутнім природно-ресурсним потенціалом. Земельний фонд України становить 5,7% території Європи. При цьому на загальноєвропейському фоні його вирізняє висока кількість сільськогосподарських угідь, особливо ріллі, що пов'язано з високою природною якістю українських земель, великою питомою вагою в їхньому складі чорноземів. Так, сільськогосподарські угіддя України становлять 18,9% загальноєвропейських, а рілля - відповідно 26,9%. У складі земель країни сільськогосподарські угіддя займають 41,8 млн. га, або 69,2% її території, в тому числі 33,2 млн. га ріллі (55%), 7,63 млн. га природних кормових угідь - сіножатей та пасовищ (12,6%). В розрахунку на одного жителя припадає 0,8 га сільськогосподарських угідь, у тому числі 0,65 га ріллі, тоді як у середньому по Європі ці показники становлять відповідно 0,44 та 0,25 га. Розораність сільськогосподарських угідь є найвищою у світі. Вона досягла 78% в середньому по Україні, в ряді регіонів - близько 90%. До обробітку залучені малопродуктивні угіддя, включаючи водоохоронні зони і схиліві землі. Водночас слід зазначити, що ефективність використання земель в Україні є нижчою, ніж в середньому по Європі. Для підвищення ефективності використання земель в Україні була започаткована земельна реформа. Для її ефективного проведення згодом остаточно було закріплено й гарантовано право приватної власності на землю Конституцією України, а надалі земельні відносини були комплексно врегульовано Земельним кодексом України, який було ухвалено в жовтні 2001 року. Відповідно до положень, закріплених у ньому, близько 11,5 мільйона громадян реалізували своє право на отримання землі у приватну власність.

Перетворення в структурі земельних відносин в Україні, у зв'язку з проведенням земельної та аграрної реформ, зумовило перегляд відносин відносно правового регулювання використання земель сільськогосподарського призначення. За умов проведення земельної та аграрної реформ землі сільськогосподарського призначення набули нових правових ознак, їхній правовий режим став значно багатшим, змінилися його юридичні акценти. По-перше, ці землі стали не лише об'єктом вкладення праці (переважно колективної на землях, що належали державі), а й капіталу, через те, що виникли різноманітні форми власності на них, у тому числі, приватна власність. По-друге, ці землі вперше було включено до сфери підприємництва. У цьому зв'язку набувають актуальності питання щодо визначення особливостей правового регулювання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, визначення правового становища громадян, які займаються підприємницькою діяльністю на землях сільськогосподарського призначення, фермерських господарств, а також сільськогосподарських

підприємств та кооперативів, які використовують землі сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Комплексного предметного аналізу правового регулювання використання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва в Україні не проводилося. На сьогоднішній день окремим аспектам використання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва присвячені праці багатьох вчених, таких як: В.І. Андрейцев, О.Г. Бондар, Г.Ю. Бистров, О. М. Вовк, О.А. Вівчаренко, А.П. Гетьман, В.К. Гуревський, О.В. Грищенко, А.М. Єремін, І.О. Іконіцька, І.І. Каракаш, Т.О. Коваленко, М.І. Краснов, М.І. Козир, П.Ф. Кулинич, К.І. Кучерук, А.В. Луняченко, В.В. Медведчук, В.Л. Мунтян, В. В. Носік, О.О. Погрібний, І.О. Середа, А.М. Статівка, П.Т. Саблук, В.І. Семчик, Н.І. Титова, В.І. Федорович, Г.В. Чубуков, М.В. Шульга, В.В.Янчук, В.З. Янчук та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в рамках науково-дослідної роботи за плановою темою, яка виконується на кафедрі аграрного, земельного та екологічного права Одеської національної юридичної академії на тему „Правове регулювання розвитку АПК України”, що розробляється відповідно до теми досліджень Одеської національної юридичної академії „Проблеми розвитку держави і права України в умовах ринкових відносин”.

Мета і завдання дослідження. Мета роботи полягає в теоретичній розробці сучасних проблем правового регулювання використання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, аналізі правового положення суб'єктів аграрних правовідносин, які займаються товарним сільськогосподарським виробництвом та обґрунтуванні пропозицій щодо удосконалення правового регулювання цього інституту.

Відповідно до мети визначенні основні завдання дисертаційного дослідження: вивчити і провести ґрунтовний аналіз загальнотеоретичної, спеціальної юридичної літератури та законодавства щодо правового регулювання використання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва в умовах проведення в Україні земельної реформи; проаналізувати чинне законодавство України в галузі регулювання використання земель сільськогосподарського призначення, визначити його ефективність; виявити шляхи вдосконалення законодавства України, що стосується використання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва; провести історико-правовий аналіз розвитку правовідносин по використанню земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва; розкрити сутність та особливості правового регулювання використання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва;

проаналізувати правове положення суб'єктів права землеволодіння та землекористування для ведення товарного сільськогосподарського виробництва; розробити і сформулювати рекомендації щодо вдосконалення земельного та аграрного законодавства щодо правового регулювання використання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Об'єктом дослідження є правовідносини у сфері використання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Предмет дослідження складають нормативно-правові акти та інші правові документи, які регулюють використання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, практика застосування земельного та аграрного законодавства, теоретичні наукові дослідження у цій галузі.

Методи дослідження. У процесі роботи над дисертацією були застосовані такі методи наукового пізнання: історичний, структурно-функціональний, порівняльно-правовий, формально-логічний, системний наукові методи, а також комплексний підхід та інші методи наукового пізнання. Історичний та порівняльно-правовий методи дослідження застосовувались дисертантом при дослідженні розвитку законодавства України щодо використання земель сільськогосподарського призначення для товарного сільськогосподарського виробництва, при порівнянні правового становища нових та вже існуючих суб'єктів аграрних правовідносин, які використовують дані земельні ділянки з метою отримання прибутку. Формально-логічний, структурно-функціональний, статистичний, системного аналізу та комплексний методи дослідження дозволили проаналізувати зміст чинних нормативно-правових актів, що визначають правове становище суб'єктів права землеволодіння та землекористування, які використовують землі сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, виділити ознаки цих суб'єктів та на їх основі сформулювати визначення поняття даних суб'єктів як правової категорії. Використання названих методів пізнання дало можливість визначити необхідні напрямки правового регулювання використання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Висновки та положення, які містяться в роботі, ґрунтуються на конституційних нормах, аналізі земельного, аграрного законодавства, досягненнях земельно-правової та аграрно-правової наук.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в перше в українській науці земельного та аграрного права на дисертаційному рівні комплексно і всебічно досліджено особливості правового регулювання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

На захист виносяться такі положення та висновки:

1. Обґрунтована необхідність доповнення Закону України „Про оренду землі” положенням, згідно з яким орендарями земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва можуть бути тільки юридичні особи, установчими документами яких передбачено здійснення даного виду діяльності, а також фізичні особи, які мають кваліфікацію чи досвід роботи в сільському господарстві.

2. Запропоновано розширити коло суб'єктів, які можуть займатися товарним сільськогосподарським виробництвом шляхом створення та ведення фермерського господарства та сільськогосподарського виробничого кооперативу, дозволивши іноземним фізичним та юридичним особам, особам без громадянства здійснювати дану діяльність.

3. Аргументовано, що надання в користування земельної частки (паю) можливо тільки за умови, якщо орендарем буде виступати сільськогосподарське підприємство членом якого є власник сертифікату на право на земельну частку (пай).

4. Обґрунтовується висновок, що більш коректно вживати термін „власники сертифікату на право на земельну частку (пай)”, а не термін „власники земельних часток (паїв)”.

5. Науково обґрунтоване юридичне визначення поняття особистого селянського господарства – як особливої форми організації за власною ініціативою господарської, особистої та трудової діяльності, яка здійснюється без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, що перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, із застосуванням при необхідності найманої праці на земельній ділянці, що знаходиться на праві власності та (або) на умовах оренди у осіб які ведуть дане господарство та пов'язана з виробництвом, переробкою і реалізацією сільськогосподарської продукції, наданням послуг з використанням майна членів особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму з метою отримання прибутків основних для осіб не зайнятих в суспільному виробництві, і додаткових для осіб працюючих на підприємствах, організаціях, установах, або тих, що мають право на отримання пенсії.

6. Запропоновано виділяти три групи особистих селянських господарств (надалі - ОСГ): 1) господарства переважно натуральні споживчого характеру, в яких земельна ділянка, як засіб виробництва використовується для виробництва продукції, що в основному споживається самими громадянами, які ведуть ОСГ. І тільки незначні залишки цієї продукції реалізуються, з метою отримання прибутків; 2) відносно великі з рівнем товарності понад 75 %. Даний тип особистих селянських господарств характеризується високою інтенсивністю його ведення і практично вся вироблена в даному господарстві продукція має товарний характер; 3) середні, що займають проміжне становище між першою і другою групою.

7. Обґрунтована необхідність доповнення Земельного кодексу України положеннями, що стосуються правового статусу громадян України, іноземних громадян і осіб без громадянства, які

займаються веденням товарного сільськогосподарського виробництва; розмірів земельних ділянок, що надаються громадянам безоплатно, для вищезгаданої мети.

8. Пропонуються визначення фермерського господарства – як самостійного, добровільно створеного суб'єкта аграрних правовідносин що є юридичною особою, створеною з метою зайняття підприємницькою діяльністю в сфері товарного сільськогосподарського виробництва і пов'язаної з нею іншою діяльністю, що здійснюється власними силами членів фермерського господарства або із застосуванням найманих працівників при використанні земельних ділянок, які належать фермерському господарству на праві власності, як юридичній особі, або (і) земельних ділянок, що належить членам даного господарства на праві приватної власності, а також земельних ділянок, які використовуються фермерським господарством на умовах оренди та майна, що належить фермерському господарству на праві приватної власності та/або членам господарства на праві спільної сумісної власності (якщо інше не передбачено угодою між ними). Фермерське господарство може бути створено однією особою.

9. Обґрунтовується, що Земельний кодекс України не містить прямої вказівки стосовно того із якої категорії земель надаються земельні ділянки для ведення фермерського господарства, тому існує необхідність внесення змін до Земельного кодексу України, виклавши п. 3 а) статті 22 в наступній редакції: „а) громадянам – для ведення особистого селянського господарства, фермерського господарства, садівництва, городництва, сінокосіння та випасання худоби, ведення товарного сільськогосподарського виробництва”.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості обґрунтувати концептуальні підходи до вирішення теоретичних проблем правових засад використання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва; створити теоретичну основу для вдосконалення законодавства, що регулює використання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Наукові розробки, рекомендації та висновки дисертації можуть бути використанні у подальшому вдосконаленні земельного та аграрного законодавства, при внесенні змін до Земельного кодексу України та інших нормативно-правових актів, при застосуванні земельного та аграрного законодавства в галузі реалізації правовідносин по використанню земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, при розгляді земельних спорів. Положення дисертації можуть бути також враховані при розробці навчальних посібників і методичних матеріалів, при викладанні курсу земельного та аграрного права, у науково-дослідній роботі, а також у практичній діяльності при використанні земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Апробація результатів дисертації. Окремі положення дисертації були апробовані на: II Міжнародній науково-практичній конференції „Регіональні проблеми розвитку агропромислового

комплексу України: сучасний стан і перспективи вирішення” (м. Київ, 18-19 березня 2002 року); Міжвузівський науково-практичній конференції молодих науковців „Проблеми захисту прав громадян у процесі земельної реформи в Україні” (м. Лівів, 2003).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки знайшли відображені у шести наукових статтях, п'ять з яких опубліковані у наукових виданнях, що входять до переліку фахових видань ВАК України, тезах двох доповідей на науково-практичних конференціях та розділах двох навчальних посібників.

Структура дисертації визначається метою та завданням дослідження. Дисертація складається із вступу, двох розділів, які включають п'ять підрозділів, висновку та списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 210 сторінки, з них основний текст – 169 сторінок. Список використаних джерел містить 430 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми дослідження, характеризується ступень наукової розробки, розкриваються основні методи дослідження, визначається його мета, завдання, об'єкт, предмет, розкривається наукова новизна, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, наводяться дані щодо апробації отриманих результатів.

Розділ 1 „Загальна характеристика правового забезпечення використання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва” складається з двох підрозділів і присвячений аналізу змін, що відбулися в правовому регулюванні використання земель сільськогосподарського призначення в результаті проведення земельної реформи в Україні та розкриттю особливостей правового регулювання використання даних земель.

У *підрозділі 1.1. „Законодавче регулювання відносин щодо використання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва: історико-правовий аспект”* проводиться аналіз змін, що відбулися в правовому регулюванні використання земель сільськогосподарського призначення в результаті проведення земельної реформи в Україні, розкриваються їхні позитивні та негативні наслідки, пропонуються шляхи вдосконалення законодавства щодо використання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

В роботі обґрунтовується висновок, що за умов проведення земельної та аграрної реформ землі сільськогосподарського призначення набули нових правових ознак, їхній правовий режим став значно багатшим, змінилися його юридичні акценти. По-перше, ці землі стали не лише об'єктом вкладення праці (переважно колективної на землях, що монополюно належали державі), а

й капіталу, через те, що виникли різноманітні форми власності на них, у тому числі, приватна власність. По-друге, ці землі вперше було включено у сферу підприємництва, тобто діяльність, що безпосередньо пов'язана з цілеспрямованим одержанням прибутку. Головне ж полягає в тому, що визначилася тенденція на превалююче, порівняно з іншими суб'єктами, забезпечення земельних прав громадян.

У підрозділі 1.2. „Особливості правового регулювання використання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва” досліджується поняття земель сільськогосподарського призначення та особливості їхнього використання для товарного сільськогосподарського виробництва.

Особлива економічна і соціальна роль земель сільськогосподарського призначення зумовлена їхніми унікальними природними факторами. Головний із них – здатність родючості, тобто „виробництво” продукції, насамперед рослинництва, а також тваринництва та деякої іншої. При цьому йдеться про ґрунти як складову земель сільськогосподарського призначення. Враховуючи таку унікальну цінність ґрунтів, чинний Земельний кодекс вперше правомірно визнав їх „об'єктом особливої охорони” (ст. 168). Тим самим, ґрунти визнано самостійним об'єктом правовідносин, зокрема охоронних.

Проте чинне законодавство України не тільки не визначає поняття сільськогосподарських угідь, але й не виділяє чітко норми, які забезпечують особливу охорону даної категорії земель. У Земельному кодексі України бракує й критеріїв віднесення сільськогосподарських угідь до тих чи інших видів, хоча вони мають надзвичайно важливе значення, оскільки плата за землю встановлюється залежно від видів сільськогосподарських угідь.

Правовому регулюванню земель сільськогосподарського призначення притаманні ряд особливостей. До них, зокрема, належать наступні: землі сільськогосподарського призначення є невід'ємною складовою процесу виробництва продуктів харчування; вони – незамінний елемент цього процесу, основний засіб виробництва; землі сільськогосподарського призначення, а точніше – ґрунти мають унікальну природну (а не створену людиною) властивість родючості; на відмінну від майна, коли відсутність одних речей може бути замінена іншими, землі є унікальними засобами виробництва. Вони й лише вони мають неповторну природну властивість продукувати сільськогосподарську продукцію, яка, в свою чергу, є основою життя та розвитку людства; сільськогосподарські товаровиробники, за умов ринкових відносин, усе більше використовують землі для одержання прибутку, забезпечення своєї аграрної підприємницької діяльності; площі земель сільськогосподарського призначення природно обмежені; коло суб'єктів права власності та землекористування землями сільськогосподарського призначення обмежено.

В даному підрозділі також звертається увага на те, що в ст. 93 Земельного кодексу України і в ст. 5 Закону „Про оренду землі” закріплено, що орендарями земельних ділянок можуть бути

громадяни і юридичні особи України, іноземці та особи без громадянства, іноземні юридичні особи, міжнародні об'єднання та організації, а також іноземні держави. На підставі вищевикладеного, враховуючи той факт, що фермерське господарство може бути створене й на орендованих земельних ділянках, обґрунтовується необхідність розширення кола суб'єктів, які можуть створити фермерське господарство, дозволивши іноземним фізичним особам та особам без громадянства створювати даний суб'єкт аграрних правовідносин.

Зазначається, що існують розбіжності між положеннями Земельного кодексу України (ч. 2 ст. 93) та положеннями Закону „Про оренду землі” (ч.2 ст. 5), а саме Земельним кодексом передбачено, що земельні ділянки можуть передаватися в оренду громадянам та юридичним особам України, іноземцям та особам без громадянства, іноземним юридичним особам, міжнародним об'єднанням та організаціям, а також іноземним державам. Поряд з цим, нова редакція Закону трохи інакше визначає коло суб'єктів – орендарів. Так, згідно з ч. 2 ст. 5 даного Закону орендарями земельних ділянок можуть бути: районні, обласні, Київська і Севастопольська міські державні адміністрації, Рада Міністрів Автономної Республіки Крим та Кабінет Міністрів України, сільські, селищні, міські, районні та обласні ради, Верховна Рада Автономної Республіки Крим у межах повноважень, визначених законом. Таким чином, спеціальний закон дещо інакше закріплює склад суб'єктів - орендарів земельних ділянок, що потребує внесення відповідних змін та доповнень до Земельного кодексу України.

Слід також звернути увагу на той факт, що існує колізія в законодавстві України відносно нотаріального посвідчення договорів оренди землі. А саме, відповідно до ст. 14 Закону України „Про оренду землі” договір оренди може бути посвідчений нотаріально за бажанням однієї із сторін, а відповідно до п. 7 „Порядку державної реєстрації договорів оренди землі” - договір оренди відповідно до законодавства повинен бути нотаріально посвідченим, а договір суборенди - може бути нотаріально посвідченим. Крім цього, в п. 118 „Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України” закріплено, що договір оренди земельної ділянки на строк більше п'яти років підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню, хоча в п. 35 даної Інструкції наведений перелік правочинів, які підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню і договору оренди земельної ділянки укладеного на строк більше ніж 5 років в даному переліку не має. Тобто положення даної Інструкції суперечать одне одному. Більше цього, в п. 2 ст. 290 Господарського кодексу України встановлено, що оренда земельної ділянки без договору, укладеного в письмовій формі, посвідченого нотаріально та зареєстрованого у встановленому законом порядку, не допускається. Таким чином, положення Господарського кодексу, „Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України”, „Порядку реєстрації договорів оренди землі” суперечать Закону України „Про оренду землі”. Слід привести ці нормативно-правові акти у відповідність до Закону України „Про оренду землі”, тому що земля це спеціальний об'єкт, правовідносини з

приводу оренди якого повинні регулюватися спеціальним Законом, яким і є Закон України „Про оренду землі”.

Згідно з новою редакцією Закону України „Про оренду землі” об’єктами оренди є тільки земельні ділянки, що перебувають у власності громадян, юридичних осіб, комунальній або державній власності. Земельна частка (пай) не відноситься до об’єктів оренди, що є логічним, тому, що відповідно до законодавства земельна частка (пай) – це умовна земельна ділянка, розмір якої визначений в умовних кадастрових гектарах. Але згідно з Перехідними положеннями Закону, громадяни - власники сертифікатів на право на земельну частку (пай) до виділення їм у натурі (на місцевості) земельних ділянок мають право укладати договори оренди земель сільськогосподарського призначення, місце розташування яких визначається з урахуванням вимог раціональної організації території і компактності землекористування, відповідно до цих сертифікатів з дотриманням вимог Закону „Про оренду землі”. В даному підрозділі наведені пропозиції, яким чином можливо, на наш погляд, розв’язати дану колізію в законодавстві.

Розділ 2 “Правове регулювання використання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва суб’єктами землеволодіння та землекористування” складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. *“Правове регулювання використання земель сільськогосподарського призначення громадянами-підприємцями”* аналізуються особливості використання фізичними особами-підприємцями та громадянами, які ведуть особисте селянське господарство, земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Земельний кодекс України передбачає можливість для громадян здійснювати підприємницьку діяльність в сільському господарстві. Для цієї мети, згідно зі ст. 22 ЗК, землі сільськогосподарського призначення передаються у власність і надаються в користування громадянам для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Зазначається, що жодна стаття Земельного кодексу України не містить положень відносно того, земельна ділянка якого розміру передається у власність або надається в користування для вищевказаної мети.

В даному підрозділі звертається увага на те, що згідно зі статтею 116 Земельного кодексу безоплатна передача земельних ділянок у власність громадянам провадиться у разі: приватизації земельних ділянок, які перебувають у користуванні громадян; одержання земельних ділянок внаслідок приватизації державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій. Пункт 3 даної статті закріплює також ще одну можливість одержання земельних ділянок безоплатно із земель державної або комунальної власності, а саме - в межах норм безоплатної приватизації. Але оскільки жодна стаття вищезазначеного нормативного акту не містить відомостей щодо розмірів земельних ділянок, які можуть надаватися із земель державної

або комунальної власності громадянам для ведення товарного сільськогосподарського виробництва в межах норм безоплатної приватизації, то можна зробити висновок, що цей пункт ст. 116 не можливо застосувати в даному випадку. Виходячи з цього, пропонується, Земельний кодекс України доповнити положеннями, які стосуються: правового статусу громадян України, іноземних громадян і осіб без громадянства, які займаються веденням товарного сільськогосподарського виробництва; розмірів земельних ділянок, що надаються громадянам безоплатно, для вищезгаданої мети.

Крім цього в даному підрозділі також звертається увага, що в чинному законодавстві не зазначається, в якому конкретно вимірі (стаж, посада, чи інша робота тощо) визначається наявний та достатній досвід роботи потенційного покупця земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Не визначено також, хто повинен надати висновок про наявність такого досвіду, сільськогосподарської освіти та факту зайняття товарним сільськогосподарським виробництвом. Як, наприклад, відносно громадян, які бажають створити фермерські господарства, такі висновки надає районна, міська професійна комісія.

Одним із суб'єктів аграрних правовідносин, що займається виробництвом сільськогосподарської продукції є громадяни, які ведуть особисте селянське господарство. Оскільки в нинішніх умовах веденню особистого селянського господарства надається все більше значення, то це вимагає чіткого закріплення його поняття, основних ознак, правового положення. Пропонується своє визначення даного суб'єкта аграрних правовідносин. Особисте селянське господарство – це особлива форма організації за власною ініціативою господарської, особистої та трудової діяльності, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, із застосуванням при необхідності найманої праці на земельній ділянці, що знаходиться на праві власності та (або) на умовах оренди у осіб які ведуть дане господарство, пов'язана з виробництвом, переробкою і реалізацією сільськогосподарської продукції, наданням послуг з використанням майна членів особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму з метою отримання прибутків основних для осіб не зайнятих в суспільному виробництві, і додаткових для осіб працюючих на підприємствах, організаціях, установах, або які мають право на отримання пенсії.

Обґрунтовується, що Закон України “Про особисте селянське господарство” містить ряд неточностей і потребує доопрацювання. А саме, по-перше, в Законі “Про особисте селянське господарство” закріплено, що діяльність, пов'язана з веденням даного господарства, не відноситься до підприємницької. На наш погляд, це неможливо стверджувати відносно всіх громадян, які ведуть особисті селянські господарства, навіть виходячи з аналізу положень самого Закону. Так в ст. 1 даного нормативно-правового акту закріплено, що члени ОСГ здійснюють діяльність на свій розсуд

і ризик у межах встановленого правового господарського порядку. Якщо звернутися до поняття підприємницької діяльності, наведеного в Господарському кодексі, то можна зробити висновок, що підприємництво - це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. То що члени особистого селянського господарства здійснюють свою господарську діяльність самостійно, систематично, на власний ризик з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку не викликає сумнівів. Єдине розходження з поняттям підприємницької діяльності полягає в тому, що дана діяльність не здійснюється підприємцями. Але ніхто не забороняє жодному членові особистого селянського господарства зареєструватися як приватному підприємцю. Крім цього, згідно зі ст. 1 Закону „Про особисте селянське господарство” дані господарства – це господарська діяльність, яка здійснюється членами ОСГ. Відповідно до ст. 3 Господарського кодексу, під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Суб'єктами господарювання є: 1) господарські організації - юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку; 2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці. Отже можна зробити висновок, що так як згідно з поняттям особистого селянського господарства дане господарство – це господарська діяльність, а дану діяльність мають право здійснювати тільки суб'єкти господарювання (юридичні особи або фізичні особи - підприємці), то, таким чином, ОСГ - це юридична особа (що впливає з аналізу деяких статей Закону „Про особисте селянське господарство”), або особи, які ведуть дане господарство, є підприємцями, інакше це не може бути господарською діяльністю.

Хоча згідно зі ст. 1 Закону України “Про особисте селянське господарство” особисті селянські господарства не є юридичною особою і діяльність пов'язана з веденням даного господарства не є підприємницькою, але, виходячи з поняття особистого селянського господарства, наведеного в ст. 1 Закону впливає, що дане господарство – це господарська діяльність. Тобто не зрозуміла позиція законодавця - це господарство або господарська діяльність. З наступних статей Закону „Про особисте селянське господарство” теж не зовсім ясно чи є даний суб'єкт аграрних правовідносин юридичною особою, чи ні. Це впливає з аналізу наступних статей даного Закону: ст. 4 має назву „Облік особистих селянських господарств”, тобто, на наш погляд, можна зробити висновок, що мається на увазі юридична особа, інакше було б закріплено „Облік громадян, які ведуть особисте селянське господарство”; в ст. 5 закріплено „у разі виходу з особистого селянського

господарства .....”. Вийти з господарської діяльності (якою згідно зі ст. 1 Закону є ОСГ) не можливо, господарську діяльність можливо тільки припинити.

В даному підрозділі пропонується на законодавчому рівні визначити правовий статус даного суб'єкта аграрних правовідносин та внести зміни до Закону „Про особисте селянське господарство”. Передусім необхідно розмежувати діяльність громадян, які ведуть дане господарство, на таку, яка має ознаки підприємницької діяльності, і на таку, що ні. При цьому статус цих господарств, форми їх підтримки, соціальне страхування тощо мали б заохочувати селян реєструватися підприємцями.

Звертається також увага на те, що в ст. 5 Закону „Про особисте селянське господарство” закріплено, що для ведення особистого селянського господарства, використовуються земельні ділянки розміром не більше двох гектарів, передані фізичним особам у власність або в оренду в порядку, встановленому законом. Обмеження розміру земельної ділянки особистого селянського господарства двома гектарами суперечить положенням Земельного кодексу України, тому що згідно з останнім це відноситься до земельних ділянок, які передаються безоплатно із земель державної або комунальної власності для ведення цих господарств. Крім цього, з аналізу вищенаведеної статті Закону випливає, що земельні ділянки, які використовуються для ведення ОСГ, можуть бути не більше 2 гектарів разом з орендованими земельними ділянками. Це також суперечить Земельному кодексу та Закону України „Про оренду землі”, тому що дані нормативно-правові акти не містять положень відносно обмеження розміру орендованих земельних ділянок.

Підрозділ 2.2 присвячений правовому регулюванню використання земель сільськогосподарського призначення фермерськими господарствами.

Законодавче визначення поняття фермерського господарства відображає, в основному, виробничо-господарську діяльність господарства і не стосується суб'єктивного складу, майнових, земельних та управлінських відносин. Неповнота законодавчого визначення поняття фермерського господарства спонукала представників аграрної науки розробити власні дефініції. Наша спроба максимально врахувати всі характерні риси фермерського господарства у формулюванні визначення його поняття, беручи до уваги прийняття Земельного кодексу України (2001 року) та Закону України “Про фермерське господарство”, полягає в наступному: фермерське господарство – це самостійний, добровільно створений суб'єкт аграрних правовідносин, що є юридичною особою, створений з метою зайняття підприємницькою діяльністю в сфері товарного сільськогосподарського виробництва і пов'язаної з нею іншою діяльністю, що здійснюється власними силами членів фермерського господарства або із застосуванням найманих працівників при використанні земельних ділянок, які належать фермерському господарству на праві власності, як юридичній особі, або (і) земельних ділянок, що належать членам даного господарства на праві

приватної власності, а також земельних ділянок, які використовуються фермерським господарством на умовах оренди та майна, що належить фермерському господарству на праві приватної власності та/або членам господарства на праві спільної сумісної власності (якщо інше не передбачено угодою між ними). Фермерське господарство може бути створено однією особою.

З положень Земельного кодексу випливає, що іноземні громадяни й особи без громадянства можуть використовувати землі сільськогосподарського призначення на умовах оренди. Тому, на наш погляд, не зрозуміла позиція законодавця, чому фермерське господарство не може бути створене даними суб'єктами, адже даний суб'єкт аграрних правовідносин може бути створений і на орендованих землях.

В даному підрозділі звертається увага на те, що Земельний кодекс України не містить прямої вказівки стосовно того із якої категорії земель надаються земельні ділянки для ведення фермерського господарства. Лише одна стаття ЗК України (ст. 22) закріплює, що громадянам землі сільськогосподарського призначення передаються у власність та надаються в користування для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, не конкретизуючи стосовно суб'єкта товарного сільськогосподарського виробництва. Пропонується внести зміни до Земельного кодексу України, виклавши п. 3 а) статті 22 в наступній редакції: „а) громадянам – для ведення особистого селянського господарства, фермерського господарства, садівництва, городництва, сінокосіння та випасання худоби, ведення товарного сільськогосподарського виробництва”.

Необхідною передумовою створення фермерського господарства (на відміну від інших суб'єктів аграрних правовідносин) є проходження спеціального професійного відбору. Але слід зауважити, що проходження даного відбору є необхідним тільки при створенні даного господарства, або в разі продажу фермерського господарства, як цілісного майнового комплексу. Дана умова не стосується випадків відчуження окремих ділянок членів фермерського господарства та успадкування фермерського господарства. На наш погляд, це не зовсім вірно, тому що успадкувати чи купити окремі земельні ділянки членів фермерського господарства, може особа, яка не має досвіду роботи в сільському господарстві чи сільськогосподарської освіти.

Звертається також увага на те, що згідно з Листом Міністерства аграрної політики № 37-25-2-16/7998 від 13 серпня 2001 року для громадян, які отримали земельні паї в натурі при реформуванні КСП, виготовили Державні акти на право приватної власності на землю і побажали самостійно вести фермерське господарство і підготували всі необхідні документи для державної реєстрації у місцевій раді, як юридичної особи проходження професійної комісії чинним законодавством не передбачено. Тобто в даному випадку передбачається, що особа має досвід роботи в сільському господарстві, тому що була членом КСП. Але Законом „Про фермерське господарство” не передбачено, що в даному разі проходження професійної комісії не потрібно при створенні фермерського господарства. Тому по-перше, не зовсім зрозуміло, яким чинним

нормативно-правовим актом це передбачено, і по-друге, на підставі вищевикладеного, слід внести зміни до Закону „Про фермерське господарство”, так як, насправді, особа яка бажає створити фермерське господарство повинна надати професійній комісії докази про наявність у неї досвіду роботи в сільському господарстві, а в даному випадку вона його має тому що була членом КСП.

У підрозділі 2.3. аналізуються особливості правового регулювання використання земель сільськогосподарського призначення сільськогосподарськими підприємствами та виробничими кооперативами.

У числі сільськогосподарських підприємств державні і комунальні сільськогосподарські підприємства займають певне місце в зв'язку з їх важливою економічною роллю в галузі й у народному господарстві в цілому, а також у зв'язку зі специфікою їхнього правового становища. Відмінністю державних і комунальних сільськогосподарських підприємств є те, що це - комерційні організації з правами юридичної особи, що не є власниками закріпленого за ними майна, яке знаходиться в державній чи комунальній власності. Вони створені і можуть створюватися знову не тільки для виробництва найважливіших видів сільськогосподарської продукції (деякі з них вирощуються тільки на цих підприємствах), її збереження переробки і реалізації. Не менше значення додає їм їхня цілеспрямованість для виконання робіт і надання послуг, пов'язаних з реалізацією державних і регіональних спеціалізованих виробничих і науково-технічних програм і розвитком науково-технічного прогресу в цілому в галузі. В даний час державним сільськогосподарським підприємствам згідно зі ст. 17 Закону України "Про пріоритетність соціального розвитку села й агропромислового комплексу в народному господарстві" гарантуються самостійність у визначенні напрямку виробничої діяльності та право повної власності на свою продукцію, їм надається право на добровільне (на договірній основі) прийняття державного замовлення на продукцію чи на вільну торгівлю, крім випадків, передбачених законодавством.

В даному підрозділі звертається увага на той факт, що юридично непослідовною є норма статті 10 Закону “Про сільськогосподарську кооперацію”, відповідно до якої членство в кооперативі припиняється у випадку “несхвалення загальними зборами рішення правління (голови) про прийняття до кооперативу”, оскільки членство в кооперативі повинно виникати за рішенням вищого органу управління, а отже в даному випадку воно ще не настало, а тому й не може припинитися. Крім цього, існують розбіжності між статтею 98 Господарського кодексу і статтею 10 Закону “Про сільськогосподарську кооперацію” відносно підстав припинення членства в кооперативі. А саме, в статті 10 Закону закріплено, що членство в сільськогосподарському кооперативі припиняється в разі реорганізації та ліквідації кооперативу. В той час, як ст. 98 Господарського кодексу не містить цієї підстави припинення членства. Пропонується, положення цих нормативно-правових актів узгодити між собою, доповнивши Господарський кодекс вказаною в статті 10 Закону підставою припинення членства в кооперативі. Тим паче, що Закон України “Про

кооперацію” від 10.07. 2003 року теж передбачає цю підставу припинення членства в кооперативі. Крім цього, вищевказаний Закон на відміну від Господарського кодексу та Закону “Про сільськогосподарську кооперацію” не закріплює, що членство в кооперативі припиняється у разі: несхвалення загальними зборами членів кооперативу рішення правління (голови) про прийняття до кооперативу; виключення з кооперативу у випадках і в порядку, визначених статутом. На нашу думку, положення статті 13 Закону України “Про кооперацію” є більш демократичними порівняно з положеннями Господарського кодексу і Закону “Про сільськогосподарську кооперацію”, що стосуються підстав припинення членства. Таким чином, необхідно привести у відповідність один до одного ці три нормативно-правові акта, які регулюють діяльність кооперативів в Україні.

Відповідно до глави 10 Господарського кодексу підприємством колективної власності визнається корпоративне або унітарне підприємство, що діє на основі колективної власності засновника (засновників). Підприємствами колективної власності є виробничі кооперативи, підприємства споживчої кооперації, підприємства громадських та релігійних організацій, інші підприємства, передбачені законом. Згідно зі статтею 100 Господарського кодексу, майно виробничого кооперативу становить колективну власність кооперативу. Виробничий кооператив є власником будівель, споруд, майнових внесків його членів, виготовленої ним продукції, доходів, одержаних від її реалізації та іншої діяльності, передбаченої статутом кооперативу, іншого майна, придбаного на підставах, не заборонених законом. Відповідно до статті 22 Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію” (далі - Закон) земля кооперативу складається із земельних ділянок, наданих кооперативу в користування або придбаних ним у власність. Виходячи з аналізу Земельного кодексу, який закріплює тільки державну, комунальну та приватну форми власності на землю, ті земельні ділянки, які придбані сільськогосподарським кооперативом у власність належать йому на праві приватної, але ж ні як не колективної власності. Обґрунтовується, що сільськогосподарський кооператив відноситься до підприємств приватної власності.

Ще одне на що звертається увага в даному підрозділі це те, що в Законі України “Про сільськогосподарську кооперацію” не врегульовані земельні правовідносини в цих кооперативах, а зазначено у ст. 22 Закону, що данні правовідносини регулюються Земельним кодексом та Законами України. На жаль Земельний кодекс цього теж не зробив. Прийняття з цього приводу спеціального закону є недоречним. Запропоновано доповнити Закон України “Про сільськогосподарську кооперацію” положеннями стосовно регулювання земельних правовідносин в даному суб’єкті.

У **висновках** за результатами дослідження викладені найбільш значимі результати роботи, які мають наукове і практичне значення, висловлені відповідні рекомендації щодо вдосконалення земельного та аграрного законодавства, що регламентує використання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, запропоновані свої визначення суб’єктів аграрних правовідносин, які використовують земельні

ділянки сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Обґрунтовано, що відповідні сільські, селищні, міські ради чи районні державні адміністрації не мають право передавати в оренду нерозподілені (невитребувані) земельні частки (паї), тому що згідно з Законом України „Про оренду землі” вони не можуть бути орендодавцями земельних часток (паїв).

Запропоновано, яким чином повинні бути врегульовані правовідносини пов’язані з орендою земельних часток (паїв).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Беженар Г.М. Поняття і ознаки приватного підсобного господарства громадян України // Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць. - Вип. 10-11. – Одеса: Юридична література, 2001. – С. 479 – 484.

2. Беженар Г. Приватне підсобне господарство та селянське (фермерське) господарство: спільне та відмінність // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. - Вип. 12. – Одеса: Юридична література, 2001. – С. 346 – 349.

3. Беженар Г.М. Використання земель сільськогосподарського призначення, громадянами, які ведуть особисте селянське господарство, для товарного сільськогосподарського виробництва // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції “Регіональні проблеми розвитку агропромислового комплексу України: сучасний стан і перспективи вирішення”. 18 – 19 березня 2002 року. Київ: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка юридичний факультет. – 2002. – С. 115 – 116.

4. Беженар Г.М. Фермерські господарства України: шляхи встановлення та розвитку // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2002. – № 2. – С. 175 – 179.

5. Беженар Г.М. Поняття та ознаки приватного підсобного господарства громадян України // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. - Вип. № 11. - Одеса: Юридична література, 2001. – С. 340 – 342.

6. Беженар Г.М. Земельні правовідносини у фермерських господарствах // Регіональні екологічні проблеми: Збірник наукових праць. – К., 2002. – С. 253 – 254.

7. Беженар-Єрмілова Г.М. Реалізація Закону України „Про особисте селянське господарство” // Тези доповідей, виступів, повідомлень на міжвузівській науково-практичній конференції молодих науковців “Забезпечення законності у сфері земельних правовідносин”. 26 вересня 2003 року. Львів: Львівський інститут внутрішніх справ при НАВС України. - 2003. – С. 97 – 99.

8. Єрмілова Г.М. Правове регулювання використання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2003. – № 3. – С. 98 – 104.

9. Беженарь А. М. Правовое регулирование арендных отношений в сельском хозяйстве // Аграрное, земельное и экологическое право Украины. Особенности части учебных курсов. – Х.: ООО “Одиссей”, 2001 - С. 51-75.

10. Беженарь А.М. Правовой режим земель лесного фонда // Земельное право Украины: Учебное пособие. – К.: Истина, 2002. – С. 344 – 362.

АНОТАЦІЇ

Беженар Г.М. Правове регулювання використання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького Національної академії наук України, Київ, 2007.

У дисертації на основі аналізу законодавства України, практики його застосування та теоретичних наукових досліджень досліджується особливості правового регулювання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, з'ясовуються їх особливості як об'єкта сучасної земельної реформи, досліджується правове становище громадян, які займаються підприємницькою діяльністю на землях сільськогосподарського призначення, фермерських господарств, а також сільськогосподарських підприємств та кооперативів, які використовують землі сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Сформульовані рекомендації спрямовані на вдосконалення законодавства і практики у сфері правового регулювання використання земель сільськогосподарського призначення для товарного сільськогосподарського виробництва.

Ключові слова: землі сільськогосподарського призначення, товарне сільськогосподарське виробництво, фермерське господарство, земельна та аграрна реформи, земельна частка (пай), особисті селянські господарства, сільськогосподарський виробничий кооператив, сільськогосподарське підприємство.

Беженарь А.М. Правовое регулирование использования земель сельскохозяйственного назначения для ведения товарного сельскохозяйственного производства – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.06 - земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право.

Институт государства и права им. В.М. Корецкого Национальной академии наук Украины, Киев, 2007.

В диссертации на основе анализа законодательства Украины, практики его применения и теоретических научных исследований исследуются особенности правового регулирования земель сельскохозяйственного назначения для ведения товарного сельскохозяйственного производства, анализируются их особенности как объекта современной земельной реформы, исследуется правовое положение граждан, которые занимаются предпринимательской деятельностью на землях сельскохозяйственного назначения, фермерских хозяйств, а также сельскохозяйственных предприятий и кооперативов, которые используют земли сельскохозяйственного назначения для ведения товарного сельскохозяйственного производства.

Структура диссертационного исследования обусловлена его целью и задачами. Во вступлении автором обосновывается актуальность выбранной темы, раскрывается ее сущность и состояние научной разработки, определяются цель и задачи исследования, методологическая основа работы, излагаются основные результаты, полученные на основе проведенного исследования, доказываются научная новизна, теоретическое и практическое значение полученных результатов, их апробация, научное и практическое значение диссертации. Первый раздел посвящен анализу изменений, которые произошли в правовом регулировании использования земель сельскохозяйственного назначения в результате проведения земельной реформы в Украине и раскрытию особенностей правового регулирования использования данных земель. В разделе втором анализируются особенности использования физическими лицами-предпринимателями и гражданами, которые ведут личное крестьянское хозяйство, а также фермерскими хозяйствами, сельскохозяйственными предприятиями и производственными кооперативами земельных участков сельскохозяйственного назначения для ведения товарного сельскохозяйственного производства.

Анализируя действующее законодательство, предлагается расширить круг субъектов, которые могут заниматься товарным сельскохозяйственным производством, разрешив иностранным физическим и юридическим лицам, лицам без гражданства осуществлять данную деятельность.

В работе обосновывается, что при предоставлении в пользование земельной доли (пая) следует заключать сделку относительно отсрочки реализации гражданином - собственником сертификата на право на земельную долю (пай) своего права требования на отвод земельного участка в натуре на основе земельной доли (пая).

Исходя из анализа действующего законодательства и существующей практики, автор предлагает свое определение личного крестьянского и фермерского хозяйства.

В диссертации предлагается разграничить деятельность граждан, которые ведут личное крестьянское хозяйство на ту, которая имеет признаки предпринимательской деятельности и ту, что

не имеет. В связи с этим предлагается выделять три группы ЛКХ, которые существуют на сегодняшний день в Украине.

При рассмотрении правоотношений, связанных с осуществлением физическими лицами предпринимательской деятельности в сельском хозяйстве, автор приходит к выводу, что необходимо дополнить Земельный кодекс Украины положениями, которые касаются: правового статуса граждан Украины, иностранных граждан и лиц без гражданства, которые занимаются ведением товарного сельскохозяйственного производства; размеров земельных участков, которые предоставляются гражданам безвозмездно, для вышеупомянутой цели.

Сформулированные рекомендации направлены на усовершенствование законодательства и практики в сфере правового регулирования использования земель сельскохозяйственного назначения для товарного сельскохозяйственного производства.

Ключевые слова: земли сельскохозяйственного назначения, товарное сельскохозяйственное производство, фермерское хозяйство, земельная и аграрная реформы, земельная доля (пай), личные крестьянские хозяйства, сельскохозяйственный производственный кооператив, сельскохозяйственное предприятие.

Bejenar A.M. Legal regulation of use of agricultural lands for conducting a commodity agricultural production. - Manuscript.

The thesis for a Candidate's degree in legal sciences by specialty 12.00.06 – Environmental law, land law; Agrarian law; Natural Resources law. V.M. Koretsky Institute of the State and Law at the Ukrainian National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2007.

In the dissertation on basis of analysis of legislation of Ukraine, practice of his application and theoretical scientific researches finding-out of their features as object of the modern form, legal status of citizens which are engaged in enterprise activity on the agricultural lands, farms, and also the agricultural enterprises and cooperative society which use the agricultural lands for conduction a commodity agricultural production.

The formulated recommendations are directed on the legislation and practice in sphere of legal regulation of use of on the agricultural lands, a commodity agricultural production.

Key words: agricultural lands, land reform, the right to a plot of land (a share), private farmers' enterprise, agricultural enterprise, agricultural production co-operative.